

Den språkpolitiska betydelsen av grannlands-tv

BIRGITTA LINDGREN

Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen

Förstår vi varandra?

I den senaste stora undersökningen om grannspråksförståelse, som gjordes 2003 och som presenteras i en rapport under titeln *Håller språket ihop Norden?* (Delsing & Lundin Åkesson), har man undersökt hur gymnasieungdomar på olika orter runt om i Norden, alltså förutom Skandinavien även Finland, Åland, Island, och Färöarna, förstår de skandinaviska språken i talad och talad och skriven form.

Den här förståelseundersökningen kan jämföras med en 30 år äldre undersökning, som gjordes 1972, *Nabospråksförståelse i Skandinavien* (Maurud) och som gällde inkallade unga män från huvudstadsområdena i Danmark, Norge och Sverige.

Båda undersökningarna visar att det över lag är lättare att förstå grannspråken i skrift än i tal. Norrmännen är bäst i Skandinavien i båda undersökningarna. Om man ser till hela Norden så visar undersökningen från 2003 att färingarna totalt är sett bäst. Forskarna som gjort 2003 års undersökning, Lars Delsing och Katarina Lundin Åkesson, är försiktiga med att dra slutsatser om något har förändrats på dessa 30 år, eftersom de menar att det är svårt att i alla avseenden jämföra de två undersökningarna. De påstår inte att deras siffror visar en försämring, men det går att urskilja en sådan tendens. Och nog ser siffrorna speciellt för danskarnas del påfallande ut. Nedgången i deras förståelse av norska är särskilt anmärkningsvärd.

Tabell 1. Språkförståelse i Norden

	1972 da	2003 da	1972 sv	2003 sv	1972 no	2003 no
DK	–	–	6,13	3,41	7,90	4,64
SE	5,17	3,87	–	–	7,42	6,43
NO	8,33	6,62	9,10	8,05	–	–

Tabellen skall läsas så här: Maximalt värde 10. Danskar fick 6,13 poäng år 1972 i förståelse av svenska (talad och skriven) och 3,41 år 2003, de fick 7,90 poäng i förståelse av norska år 1972 och 4,64 poäng år 2003 etc. Tabellen bygger på tabell 6:4 i Delsing & Lundin Åkesson.

Ett annat märkligt resultat när det gäller danskar i 2003 års undersökning är att de köpenhamnska ungdomarna är sämre än sina kamrater i Århus på att förstå såväl norska

som svenska. Man kunde ju förvänta sig att den geografiska närheten till Sverige och möjligheten att se grannlands-tv skulle ge köpenhamnare ett försprång.

Tendensen till försämring över lag överensstämmer med vad många erfarna lärare berättar. Å andra sidan är som sagt inte testsituationen i de två undersökningarna helt identiska, så det är klokt att vara försiktig och inte stirra sig blind på siffrorna.

Tv:s roll

I den färiska deklARATIONEN om nordisk språkpolitik, som antogs av alla undervisningsministrar eller motsvarande 2006, ställs upp som ett av målen att alla nordbor skall kunna kommunicera med varandra, i första hand på ett skandinaviskt språk. Som en av de frågor som man pekar ut att man bör arbeta med för att uppnå målen är att Nordens samhällsbärande språk bör vara väl synliga i det offentliga livet, t.ex. i tv.

I undersökningen från 2003 om grannspråksförståelse har man frågat om deltagarnas tittande på grannlands-tv. Resultaten ser nedslående ut. Inte ens där det är enkelt att se på grannlands-tv uppvisas några högre siffror.

Tabell 2. Tittande på grannlands-tv

	DK	SE	NO
Århus	–	8,63	9,27
Köpenhamn	–	9,68	7,70
Malmö	14,72	–	2,34
Stockholm	2,47	–	2,36
Oslo	4,19	15,22	–
Bergen	6,25	10,07	–

Maximalt värde 25 poäng, vilket motsvarar en gång i veckan, medan 16,67 motsvarar en gång i månaden och 8,33 en gång om året. Tabellen bygger på tabell 5:2 i Delsing & Lundin Åkesson.

De här poängsiffrorna visar att det endast är Malmöungdomar och Osloungdomar som ser på grannlands-tv i någon högre grad, nästan en gång per månad. Undersökningen 1972 uppvisar ett högre grannlandstittande, i alla fall från danskt och norskt håll, medan de svenska ungdomarna så gott som aldrig tittade på grannlands-tv, vilket är helt naturligt, för 1972 kunde man inte se grannlands-tv i Stockholmsområdet, medan det gick bra i Köpenhamn och Oslo.

Teknikens roll

Teknikens utveckling kan ibland direkt motverka. Vi talar ju om tv, men man kan gott ändå nämna att på radiosidan så innebar koncentrationen till sändningar via FM-bandet till förbättrad ljudkvalitet, men den hade samtidigt nackdelen att mottagningsområdet begränsades. På samma sätt har utbyggnaden av televisionen, både i form av sändningstid och tillkomst av flera inhemska och utländska kanaler, medfört att man inte längre tycker sig ha behov av att söka sig till grannlandets tv för att det egna utbudet är för litet. I televisionens barndom i Norden såg många Malmöbor på dansk tv, eftersom svensk tv då knappt hade kommit i gång, och på samma sätt innebar den ännu senare starten för

norsk tv att norrmän tittade på svensk tv. Förmodligen finns det i Malmö och Oslo en mer eller mindre oavbruten tradition att se på grannlands-tv. Det tyder de två undersökningarna på som jag nämnde förut. Den traditionen måste vi ta till vara på.

Ibland hjälper det inte med ny teknik heller, nämligen om det saknas politisk vilja att utnyttja den. Det blev inget av förslaget om en nordisk radio- och tv-satellit (Nordsat) som lades fram på 1970-talet.

En lite sorglustig episod kan nämnas i sammanhanget. När satellitsändningarna började i Norden och kommersiella kanaler dök upp i rutan, så fanns det några bolag som verkligen uppträdde i sant nordisk anda. De hade t.ex. nyheter på omväxlande danska, norska och svenska. De textade eller dubbade utländska filmer och program antingen på danska, norska eller svenska. Vi som arbetade för nordisk språkförståelse jublade. Nu skulle svenska barn vänja sig vid att få Disneyfilmer på danska eller norska. Vi smidde planer på ett projekt som skulle undersöka hur detta skulle fungera. Jag ringde upp TV3:s kontor i Stockholm men hann inte mer än säga att jag noterat att det förekom såväl danska som norska förutom svenska i deras sändningar, förrän jag blev avbruten av en anställd som förklarade att det snart skulle vara slut med det. Inom kort skulle man dela upp TV3 i olika nationella sändningar, och svenska tv-tittare skulle inte längre ”bevännas” med danska och norska. Hon lät så stolt att jag inte hade hjärta att framföra mina tankar. Förmodligen trodde hon att jag ringde för att klaga!

Det blev inget av det ursprungliga projektet, men Stig Örjan Ohlsson utarbetade i stället ett förslag 1993 om vad han kallar *en nordisk drömkanal* (Ohlsson 1993). Den skulle bestå av ett urval av program från de olika nationella programmen liksom egenproduktion. Programmen skulle textas med möjlighet att välja bort texten om man inte ville ha den. Kanalen skulle bekostas gemensamt av de nationella bolagen. Detta förslag kom som ni har märkt inte att förverkligas, lika lite som tidigare förslag.

Trots att t.ex. den dåvarande svenska statsministern Carl Bildt verkade intresserad av vidgat nordiskt tv-samarbete hände ingenting. Och trots ökade möjligheter med bl.a. digital-tv, så har ändå inte mycket hänt med våra möjligheter att se grannlands-tv. Lennart Bodström lade senare fram en utredning (Bodström) om ökade möjligheter att se norsk tv i Sverige. Inte heller det gav önskat resultat.

Kontakterna måste öka

I alla undersökningar och debatter om grannspråkförståelse påpekas det självklara att den förbättras ju mer man utsätts för grannspråken – ju fler kontakter man har, desto bättre förståelse. Grannlands-tv är en kontaktmöjlighet, som uppenbarligen kunde utnyttjas mer än i dag. Även om det fortfarande kan vara svårt i alla fall i Sverige på grund av krångliga avtal med kabelföretag, så kan man utnyttja sin dator och se en hel del via tv-kanalernas webbplatser. Ändå är det många som inte gör det. Varför? Det finns säkert flera svar. Grundproblemet ligger nog i att det i den allmänna debatten inte är naturligt i dag att ägna grannländerna någon större uppmärksamhet. Se på nyhetsrapporteringen om grannländer. Den är ganska mager. Ett presidentval i USA får mer uppmärksamhet än ett riksdagsval i grannlandet. Det är norrmän som ändå är bäst på grannlandsbevakning, och det är norrmän som är bäst på grannspråk!

Många gånger söker man inomspråkliga svar på brister i grannspråksförståelsen. Bl.a. framhålls att talad danska i dag är ännu obegripligare än tidigare, vidare att det är ett

problem att vi inte kommer överens om samma ord för nya företeelser, t.ex. *computer* i danska, *datamaskin* i norska och *dator* i svenska. Det är sant att talad danska förändrats och sannolikt är svårare att med en gång uppfatta för svenskar och norrmän. Och olika ord försvårar också. Men man får inte glömma att det är överkomliga svårigheter. Själv har jag upplevt en tusenhövdad svensk publik sjunga med i Kim Larsens sånger på danska under en konsert, vidare hur svenska studenter och forskare engagerade i det då mycket radikala Nordiska sommaruniversitetet på 1970-talet utan att knysta ivrigt läste vad ledande danska och norska ideologer hade att säga. Och det var inga enkla texter! Man ville förstå och då gjorde man det.

De flesta forskare är överens om att anledningarna till brister i förståelsen snarare ligger i attityder än i språket i sig. Tror man inte att grannlandet kan erbjuda något värdefullt, så blir intresset att försöka förstå något av språket där minimalt. Man har också en överdriven förväntan på att man omedelbart skall förstå allt på grannspråken och inser inte att man lär sig allteftersom man utsätts för språken. Man kan jämföra med engelska. Det lär vi oss genom att vi studerar det intensivt och metodiskt under hela vår skoltid, vilket för de flesta i dag innebär 12–13 år. Bara en bråkdel av denna tid ägnas i skolan åt grannspråken, ja en del säger att de inte alls fått någon undervisning i grannspråken. Vi vet att man inte alls behöver lägga ned särskilt mycket möda på att lära sig förstå grannspråken. De finns där, nästan gratis. Men man måste komma i kontakt med det. Våra kontakter över gränserna i dag i Norden är inte alls sämre eller färre än tidigare. Snarare är det tvärtom. Öresundsbron har exempelvis betytt mycket för både danskar och svenskar. Och aldrig någonsin har väl så många svenska ungdomar sökt sig till Norge för att arbeta i servicenäringen. Men på många områden står det illa till. Barn kan gå igenom skolan och aldrig komma i kontakt med grannspråken. Att få tag i en bok på grannspråken i en vanlig bokhandel i Stockholm är i dag helt omöjligt. Det går någorlunda i Köpenhamn. I Oslo går det utmärkt.

När det gäller tv brister det också som sagt. De lösningar som förslagits tidigare har lagt fram olika modeller: från en samlingskanal där en redaktion väljer ut det bästa, till frisläppande av alla kanaler. Personligen är jag övertygad om att det sista vore det bästa och egentligen det enklaste. Sedan skulle jag naturligtvis önska ännu mer tv-samarbete och tv-utbyte över gränserna. De som är skeptiska brukar framhålla att det knappast vore något vinst för nordisk kultur om vi fick se amerikanska tv-serier textade på grannspråken. Det låter bestickande, men jag håller inte med dem. Till och med det vore faktiskt en vinst och skulle medföra ökade kunskaper i grannspråken. Men givetvis skulle det mest lärorika vara att t.ex. för en svensk se ett danskt program textat på danska. Då ökar möjligheterna att förstå betydligt.

Det är dags nu

Förmodligen har vi aldrig haft bättre läge än i dag när det gäller att omsätta idén med att öka tillgången på grannlands-tv. Vi har nu en nordisk språkpolitisk deklaration som berörda ministrar har undertecknat och förpliktade att leva upp till. Nu gäller att alla som är intresserade av spridning av grannlands-tv är med och bevakar sitt område och för fram sina tankar. Skälen kan ju vara flera. Ett skäl är det som jag redan varit inne på – att ökad tillgång, helst total tillgång till grannlands-tv innebär möjlighet till bättre grannspråksförståelse. Ett annat skäl kan vara att en programproducent skulle utöka

tittarantalet flera gånger om. Ökad kontakt bidrar till ökad förståelse för samhället i grannländerna och vilja att samarbeta över gränserna. Det är en vinn-vinn-situation. Det är dags att bryta en ond cirkel: folk efterfrågar inte grannlands-tv, eftersom de inte är vana vid att se på grannlands-tv – de är inte vana vid grannlands-tv, eftersom det är svårt att få tillgång till grannlands-tv o.s.v. Det nyttar inte att vara pessimistisk och hänvisa till tidigare misslyckanden. Televisionen är för viktig för att glömmas bort i det nordiska samarbetet.

Litteratur

- Bodström, Lennart: *Grannlands-TV i kabelnät*. SOU 1997:68. Finns att ladda ned på www.regeringen.se/content/1/c4/09/83/fa466ef1.pdf
- Deklaration om nordisk språkpolitik*. Nordiska ministerrådet ANP 2007:746. Finns att ladda ned på www.norden.org/pub/kultur/kultur/sk/ANP2007746.pdf
- Delsing, Lars-Olof & Katarina Lundin Åkesson: *Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, svenska och norska*. Nordiska ministerrådet, Köpenhamn, 2005 (TemaNord 2005:573). Finns att ladda ned på www.norden.org/pub/kultur/kultur/sk/TN2005573.pdf
- Maurud, Øivind: *Nabospråksförståelse i Skandinavien. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. Nordiska rådet, Stockholm, 1976 (Nordisk utredningsserie 13)
- Ohlsson, Stig Örjan: *Nordvisioner: Språkliga effekter av nordiska tevekanaler*. Nordisk språksekretariat, 1993 (Rapport 20/1993)

